

Erkekliğin Kitabı: “Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923)”

ÖĞ. GÖRV. KAMİL PARIN*

Milliyetçilik 18-19. yüzyıllarda dünyaya yayılmış, ulus-devletle birlikte gelişme gösteren ve hâlen egemen olan ideolojilerdendir. Bu ideolojiye zemin hazırlayan Fransız İhtilali, o zamana kadar evrensel bir isim ve nitelik kazanamayan milliyetçilik düşüncesinden evrensel bir milliyetçilik ideolojisi doğurur.

Osmanlı’da ilk olarak azınlıkların ayrılıkçı hareketleriyle ortaya çıkan milliyetçiliğe karşılık imparatorluğu koruma güdüsüyle hareket eden merkezi otoritenin Osmanlıcılık, İslamcılık gibi akımlardan sonra, mecbur kalarak başvurduğu seçenek olan Türkçülük düşüncesi, diğer milliyetçiliklere göre tarih sahnesine geç çıkar. Türk milliyetçiliği, on dokuzuncu yüzyılda gerçekleştirilmeye çalışılan reform hareketleri ve devletin içinde bulunduğu savaş ve çatışma ortamının etrafında gelişir. Sonuç olarak Türk milliyetçiliği, İkinci Meşrutiyet’ten itibaren etkisini fazlasıyla göstermeye başlar. Bu etki doğal olarak romanlara da yansır. Murat Gür de bahsi geçen dönemin milliyetçiliğini “erkeklik” olgusu çerçevesinde inceleyip araştırmacılar için önemli bir çalışmayı bilim dünyamıza sunar.

Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik adlı eser Şubat 2019’da Kesit Yayınları tarafından kütüphanelerimize kazandırılır. Bu çalışma Murat Gür’ün Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde Prof. Dr. Abdullah Şengül’ün danışmanlığında tamamladığı doktora tezinin gözden geçirilmiş hâlidir.

Eserde, erkeklik ve milliyetçilik olgularının Türk romanındaki görünümleri irdelenir. Modern milliyetçiliğin 1908-1923 yılları arasındaki edebiyat metinlerine nasıl yansıdığı ve bu metinlerdeki toplumsal cinsiyet kurgularını ne şekilde etkilediği sorgulanır. Çalışmanın tarihî sınırları olarak II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’in ilanına kadar olan zaman aralığı, yani 1908-1923 yılları olarak belirlenir. Metin olarak baktığımızda ise çalışma *Nesl-i Ahir*’le başlar, *Vurun Kahpeye* ile sona erer.

Çalışmada Türk edebiyatında romanın, edebiyat ve milliyetçilik ilişkisi çerçevesinde ulus inşasındaki rolü

* Kastamonu Üniversitesi, kparin@kastamonu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4529-4589

Gönderim tarihi: 24-07-2019

Kabul tarihi: 22-12-2019

aydınlatılmaya çalışılır. Eser, II. Meşrutiyet'in ilanından Cumhuriyet'e kadar geçen zamanda ulus-devleti hazırlayan süreci odak noktasına alır. 130 metinden oluşan araştırma evreni oluşturulur, bunlar çeşitli sebeplerden ötürü 60'a düşürülür; 60 romanın tamamı okunur, 33 roman ise incelemeye konu olur.

Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik, Giriş ve Sonuç ile birlikte dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde edebiyat, millet, milliyetçilik ve erkeklik arasındaki ilişkinin aydınlatılması açısından kuramsal tartışmaya yer verilir. Öncelikle "millet" kavramına değinilir. Kavramın Roma'da "geldikleri yere göre bir araya toplanmış bir grup yabancı" anlamının uzun süre kavramın birincil içeriği olarak "aşağılayıcı" tarzda kullanıldığı vurgulanır. Kavramın aşağılayıcı vurgusu Batı düşüncesinde zamanla ortadan kaybolmuş ve kavram, semantik açıdan sırayla "bir fikir/görüş cemaati", "bir elit topluluğu", "egemen bir halk" ve "benzeri olmayan bir halk" biçimlerine dönüştüğü ifade edilir. Ortaylı'nın nation kavramında ön planda dil ve ırk aidiyeti olduğunu, Osmanlı'daki milletin ise din ve mezhep aidiyetine dayandığı vurgulanır. Eserde, bu düşünceden yola çıkılarak millet kelimesinin Osmanlı'da bugünkü anlamını içermediğini ve günümüzde "nation" kavramının karşılığı olarak "ulus" kelimesinin kullanılması gerektiği dile getirilir. Mehmet Kaan Çalen'nin de "II. Meşrutiyet yıllarında Türkçü süreli yayınlarda "millet" kelimesinin giderek yoğunlaşan biçimde "nation" karşılığı olarak kullanıldığı, millet ve milliyetçilik ile ilgili kavramların sistematik bir biçimde kullanılması ise Ziya Gökalp'ın düşünceleriyle gerçekleştiği" düşüncelerine yer verilir. Yine Ziya Gökalp'ın Türk Yurdu'nda 1912-1913 yılları arasında "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" üst başlığı altında yayımladığı yazı dizisinin ilkinde Osmanlı dünyasında hâkim üç düşünceyi anlatırken Türkleşmek bahsinde millet kelimesini "nation" karşılığında kullandığına değinilir. Gür, bu bilgiler doğrultusunda II. Meşrutiyet'in ilanından Cumhuriyet'in ilanına uzanan süreçte "millet" kelimesinin hem "nation" kavramının karşılığında kullanıldığı hem de kelimenin geçirdiği semantik dönüşümlerle dönemin düşünce dünyasının değişimini yansıttığı sonucuna ulaşır.

Murat Gür, milliyetçiliğe siyasi bir ideoloji olarak değil, sosyal, ekonomik, kültürel oluşumların arkasındaki fikirler ve pratikler bütünü olarak bakmanın milliyetçilik çalışmalarında yeni yorumlara kapılar aralayacağı kanaatindedir. Osmanlı gibi hâkimiyetinin büyük bölümünü dine dayandıran bir yapıda da millet ve milliyetçiliğin incelenmesinde dinî referansların göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünür.

Yazar, edebiyat ve milliyetçilik arasındaki ilişkiye değinir. Edebiyatın diğer ideolojilerle olan bağı, çoğunlukla propagandadan öteye geçmediğini, oysa milliyetçilik ve edebiyat, özellikle roman, karşılıklı bir etkileşim içinde birbirleriyle özdeşleştiğini, gelinen noktada edebiyatların, mensup oldukları milletlerin adıyla anılır hale geldiğini, bunun temelinde de milliyetçilik ve romanın eşzamanlı olarak yükselişinin yattığını belirtir. Türk

edebiyatında romanın özellikle Cumhuriyet'e kadarki tarihi, aynı zamanda modernleşmenin, başka deyişle toplumsal, kültürel, ekonomik, felsefî, dinî, edebî ve estetik dönüşümlerin de bir tarihi olduğunu düşünür. Romanın Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de milliyetçilik düşüncesiyle aynı dönemde yükselişe geçtiği tespiti de önemlidir. Gür, dönemin başat özelliklerini yansıtması, toplumsal bir inşa için yargılayıcı ve yönlendirici bir konumda bulunmasının yanı sıra kendine özgü sunum ve temsil biçimiyle her türlü toplumsal, kültürel ve tarihî çözümleme için geniş bir tartışma alanı sunmasından dolayı, milliyetçiliğin belirli toplumsal cinsiyet kategorilerinin inşasındaki rolünün aydınlatılmasında en elverişli türün roman olduğunu düşünür. Bu düşüncesi aslında çalışmanın en önemli gerekçelerinden biri olarak karşımıza çıkar.

Birinci Bölüm "Osmanlı Düşünce Dünyasında Milliyetçilik ve Edebiyatta Erkeklik Kurguları" başlığını taşır. Bu bölümde Osmanlı Modernleşmesi yahut Türk Milliyetçiliğinin Üç Hali, Klasik Edebiyattan İlk Modern Anlatılara Erkeklik Temsillerinin ve Cinsellik Algısının Dönüşümü, Osmanlı Türk Romanının Doğuşunda Modernleşmenin ve Milliyetçiliğin Rolü, İradesiz-Hasta ve Züppe: Tanzimat Romanında Eril İdealin Düşmanları, Çalışkan-Ahlaklı ve Milliyetçi: Tanzimat Romanında Eril İdeallerin İnşası alt başlıkları vardır. Bu kısımda milliyetçiliğin Osmanlı'da nasıl doğduğuna, nasıl konumlandığına, modern milliyetçiliğin Osmanlı'daki gelişiminin nasıl olduğuna, hangi yollardan geçtiğine cevaplar aranır. Kısaca Osmanlı milletinin, Türk millete dönüşmesi sırasında geçirdiği merhaleleri, bu yolculuğun hikâyesi ele alınır. Ardından Türk edebiyatında erkeklik kurgularının nasıl bir dönüşüme uğradığının anlaşılması için klasik edebiyatın dünyası erkeklikler açısından değerlendirilir. Daha sonra modern Türk edebiyatının, özellikle romanın doğuşu, modernizm ve milliyetçilik açısından genel hatlarıyla irdelenir.

Murat Gür 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı'da modernleşme yolundaki her adımın, doğrudan ya da dolaylı, Cumhuriyet'i kuran Türk milliyetçiliğine doğru atıldığını, başka bir bakışla da bu süreçte devletin devamlılığı için "iktidar ve çevresi" tarafından izlenen hemen her politikanın, içinde Türk vurgusu olmasa da milliyetçi bir öz barındırdığını söyler.

18. yüzyıl, Osmanlı için birçok alanda Avrupa'ya doğru dönüşümün başladığı bir dönemdir. 1839, modernleşmenin-Batılılaşmanın, "bu dönüşümün" yansımasıdır. Yazar bu noktada Tanzimat Fermanının öneminden bahseder. Fermanı, iktidarın kendini millet olarak tanımladığı ilk resmî belge olarak değerlendirirken, fermanla Osmanlılık politikasının da resmen benimsendiğini ifade eder. Milliyetçiliğin bir bilinç hâli olarak halka inip kitlelere yayılmasındaki en önemli etkeni, gazetenin, dolayısıyla kitlesel iletişimin ortaya çıkmasında arar. Osmanlılık düşüncesinin 19. yüzyılın ortalarından itibaren Müslüman-Türk aydınlar tarafından benimsenmeye başlanmasındaki önemli rolün Şinasi ve Namık Kemal'e ait

olduğunu belirtir. Gür'e göre Namık Kemal'in milliyetçi düşünce açısından asıl önemi ise, Şinasi'nin açtığı çığırda, kitleleri vatan ve millet kavramları uğrunda teşebbüse geçirmeyi başaran isim olmasıdır. Sonuç olarak Osmanlıcılığı, "tebaa" arasındaki tüm farklılıkları aşan, onları önce vatandaşa ardından millete dönüştürmeyi amaçlayan bir milliyetçi siyaset olarak görür. İktidarın dağılma tehlikesine karşı geliştirdiği İslamcılığın, bir siyaset biçimi olarak, 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan "pan" hareketlerden ilham alınarak ortaya atıldığını; Osmanlıcılığın nasıl Hristiyan tebaanın ayrılmasını engellemek için izlendiyse, İslamcılığın da özellikle Arapların ayrılmasını önlemek için sergilenmiş bir tür milliyetçi siyaset olduğu görüşündedir. Yani Gür'e göre Osmanlı'da İslamcılık, dinî olmaktan öte millî bir ideolojidir. Gür, Osmanlıcılık ve İslamcılık ile ilgili değerlendirmelerini yaptıktan sonra sözü Türkçülüğe getirir. Osmanlıcılığı ve İslamcılığı, başarısız olsa da Türkçülüğe giden yolda önemli ve güç veren bir merhale olarak görür.

Yazar, Osmanlı'nın son asrında gün yüzüne çıkan Türk milliyetçiliğini, Osmanlı'nın içindeki diğer unsurların milliyetçiliğinden ayıran en önemli farkın, yeni bir devlet kurmayı hedeflememesi, aksine var olan devletin sürekliliği için çaba sarf etmesi olarak düşünür. Türk milliyetçiliğinin söylem olarak geliştiği söz konusu yıllarda, iki önemli isim vardır: Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin. Gür, Ziya Gökalp'ın düşünceleri, özellikle Ömer Seyfettin'in hikâyeleriyle Türk edebiyatına taşındığını söyler. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, sınırları net olmasa da milliyetçiliğin Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük başlıkları altında üç ana duraktan geçtiğini ve Osmanlı ile İslam kimliğinin 19. yüzyıl boyunca gittikçe Türk kimliğine dönüştüğünü ifade eder. Gür'ün dikkat çekici tespitlerinden biri de Osmanlı-Türk romanının, modernleşme adı verilen değişim sürecinin bir ürünü olduğu ve milliyetçilik düşüncesinin yeni bir millet tahayyülü olarak Osmanlı'ya girişi ile türün doğuşu, hemen hemen aynı zaman dilimine denk geldiğidir.

Tanzimat romanında *Felatun Bey ile Rakım Efendi'nin Felatun Bey'i*, *Araba Sevdası'nın* Bihruz'u ve *Şık'ın Şöhret'i* züppe tipinin ilk akla gelenleridir. Gür bu tipleri "öteki" olarak etiketlemektedir ve ilk romanlardaki öteki erkek kahramanların en dikkat çeken özelliklerini şu şekilde tespit eder: "İradesizdirler. Bütün iradeleri başkalarının kontrolindedir. Eril ideallerin antitezini gösteren bu kahramanların iradesizlikleri en belirgin biçimde cinsellik karşısındaki tutumlarında ortaya çıkar. Hemen hepsi cinsel tutkularının esiri olurlar. (...) Bu romanlar erilliğini kaybetmiş ya da bir türlü erilleşememiş oğulun hikâyesi biçiminde okunabilir. Birçok eleştirmen oğulun erginliğe ulaşamamasının sebebini babanın olmamasına bağlar. Oysa bu durumda sorun, babanın yokluğu değil erilliğini ve iktidarını yitirmiş olmasıdır." (Gür, 2019: 100-113). Sonuç olarak bu bölümde değerlendirilen kahramanların öteki olarak etiketlenmesine neden olan bütün özelliklerin erkekliklerini kazanamama ya da koruyamama çerçevesi içinde belirginleştiğini söyler. Diğer taraftan ötekilerin karşısına eril idealleri belirgin biçimde temsil eden iki kahramanın olduğunu

söyler: Rakım Efendi ve Mansur. “Her ikisi de kendini gerçekleştirecek babanın yokluğunu fırsata çevirir” der. Rakım Efendi’yi ilk modern erkek tipi, Mansur’u ise onu modern anlamda ilk milliyetçi erkek olarak kabul eder. “Mansur, Türk romanının modern anlamda ilk milliyetçi erkek stereotipidir.” (Gür, 2019: 142).

Turfanda mı Yoksa Turfa mı romanının ilginç biçimde dönemin bütün milliyetçi düşünce dünyasını yansıttığını, Osmanlı-Türk edebiyatının ilk millî romanı olarak kabul edilebileceğini söyler (Gür, 2019: 129).

İkinci Bölüm “Gürbüz, Sağlıklı ve Muntazam Bedenlerin İnşası” başlığını taşır. Bu bölümde Milliyetçi ve Erkek Bedenini Birlikte Düşünmek, Yarım Kalmışlıktan İdeal Olana Nesl-i Ahir’de Beden Politikaları, Üniformanın Bedeni: Askerliğin Beden Söylemi, Sivil Bedenleri Yontmak, Sonsuzluk Diliminde Nostaljik Bedenler: Tarihî Erkeklikler, İdeolojinin Gölgesinde Erkek Bedenini Anlatmak alt başlıkları vardır. Burada erkek bedeni söyleminin milliyetçi düşünce açısından önemi ele alınır. Öncelikle dönemin ilk ve beden politikaları açısından en kapsayıcı metni olan *Nesl-i Ahir* romanı incelenir ve milliyetçilik ile erkek bedeni arasında nasıl bir bağ olduğu ortaya konulur. Ardından dönem romanında asker ve sivil erkeklerin beden kurgularından yola çıkılarak milliyetçilik etrafında nasıl bir erkeklik söylemi inşa edildiği irdelenir. Daha sonra bu söylemin tarihi romanlara yansımaları değerlendirilir ve böylece, erkek bedeninin Türk milliyetçiliği söylemindeki yeri aydınlatılır.

Yazar, kadın bedeni ve milliyetçilik arasındaki bağlantının, erkek bedeni ve milliyetçilik arasındaki bağlantıdan daha açık ve somut olduğunu dile getirilir. Kadınlar genellikle milletin masumiyetinin ve iffetinin hatırlatıcısı ve taşıyıcısı konumundayken; erkekler ise, daha çok toplumun düzen ve ilerleme ihtiyacının ve bu ihtiyaçların sağlanmasına katkıda bulunacak erdemlerin simgesi olarak düşünülür. Gür’e göre Osmanlı’da milliyetçiliğin beden politikalarının temellerinin atıldığı dönem; Türk milliyetçiliğinin hemen her açıdan çerçevesinin çizildiği millî kimliğin inşa edildiği ve Cumhuriyet’in temellerinin atıldığı 1908-1923 arasındaki dönemdir. Gür, *Nesl-i Ahir* romanının, II. Abdülhamid döneminin istibdat olarak adlandırılan yönetiminin yansıtıldığı ve sorgulandığı ilk roman olduğu kanısındadır. Bu açıdan *Nesl-i Ahir*, Türk edebiyatı tarihinde bir tür istibdadı sorgulama modası başlamasına neden olmuş demektedir.

Üçüncü Bölüm “Bedenin Ötesinde Erkek Olmak: İdeal Erkekliklerin İnşası” başlığını taşır. Bu bölümde İkili Karşıtlıklar Yoluyla Erkekliği Tanımlamak, İdeal Erkeklerin Erdemleri yahut Milliyetçiliğin Değerleri, Modern Çağın Model Şahısları ve Milliyetçilikleri alt başlıkları vardır. Bu bölümde ideal erkekliğin beden söylemi dışında nasıl oluşturulduğu incelenir. Erkeklik kurgularının modernleşme açısından önemi ile birlikte erkeklerin nasıl birer model biçiminde inşa edildikleri çözümlenir.

Nesl-i Ahir, *Dehşetler İçinde*, *Menfi*, *Kadınlar Arasında*, *Jön Türk*, *Jönler*, *İsyân*, *Müsebbib*, *Sevda-yı Medfun* gibi Balkan Savaşları öncesi yazılan Osmanlılık düşüncesini savunan romanların kahramanları daha eril niteliklerle kurgulanırken; bununla birlikte özellikle “*Yeni Turan*”dan başlayarak Osmanlılık üzerine dayalı bir milliyetçilik algısı Türkçülük

karşısında gittikçe erilliğini kaybeder” tespiti dikkate değerdir. Murat Gür, Türk modernleşmesinin söyleminin erkekler tarafından oluşturulduğunu ve geliştirildiğini söyler. Modernliğin söylemini, erkeklerin akıllarına ve bunun oluşmasını sağlayan “kamusal” deneyimlerine dayandırır. Türk romanına bu açıdan bakıldığında ortada olan da çoğunlukla “akılcı” erkeklerin “erkeklik” hikâyeleri sonucuna ulaşır. İdeal erkekliğin erdemler ve bunların getirdiği üstünlüklerle kurgulanması, bunların “akıl” ile ilişkilendirilmesiyle tamamlandığını, bir bakıma erdemlerin eril olarak kodlanmasının temelinde de “akılcı” olmalarının yattığını ifade eder. İdeal olarak değerlendirilen bu erkeklikleri aynı zamanda modern erkekliğin ilk örnekleri olarak görür.

Dördüncü Bölüm “Öteki Erkek(lik)ler: Dâhili ve Harici Bedhahlar” başlığını taşır. Bu bölümde Milliyetçiliğin Işığında Ötekilik ve Türk Edebiyatında Ötekine Bakış, Hastalık Olarak Ötekilik ve Milleti Zayıf Düşüren Mikroplar, Ötekilerin Bedeni: Hilkat Garibeleri ve Dünya Güzelleri alt başlıklarını taşır. Burada ideal erkekliklerin karşıtlarını temsil eden erkekleri kurgularına ayırır. “Ötekilik” kavramına açıklık getirilerek, kavramın Türk edebiyatında nasıl ele alındığına değinilir.

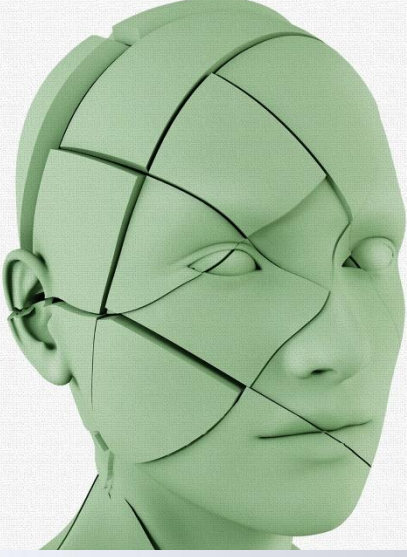
Yazar, milliyetçilik ve ötekilik açısından “ötekinin kim” olduğuna şu şekilde açıklık getirir: “Öteki: inançlar ve umutlarla birlikte, milliyetçiliğin sunduğu imkânları baltalayan, birliğin kurulmasını engelleyen kişi ya da gruplar olduğu dile getirilebilir” (Gür, 2019: 293). Öteki kimdir, nasıl inşa edilir sorusuna iki zeminde cevap arar: ötekiliğin hastalık söylemi ile nasıl inşa edildiği ve ötekilerin erkeklik açısından neden bir sorun olarak ortaya çıktığıdır. “Öteki” inşasındaki odak kavramın “denge” olduğunun altı çizilir. Yalnızca bedensel değil, ruhsal ve zihinsel açıdan da her türlü dengesizliğin ötekileşmeye neden olduğu, dolayısıyla öteki olmanın, belirlenmiş bir ölçütün dışında olmak anlamına geldiği vurgulanır. Dönem romanındaki ötekilik kurgusunun en önemli amacının “milli kimliği” güçlendirmek olduğu tespiti yapılır. Toplum ve milletin inşası görevinin açıkça ideal bir erkeklik tarzına verildiği söylenir. Toplum içinde erkek olamayanlar ya da erkekliği tartışma konusu olanlar, her zaman yabancından daha tehlikeli olarak görüldüğünden, öteki tarz erkekliklerin en başından milliyetçi düşünceyi, hareketi ya da projeyi başarısızlığa mahkûm edecek örnekleri temsil ettiğini söyler.

Sonuç olarak erkeklik ve milliyetçilik ilişkisi, Türk romanının doğuşundan itibaren modernleşme anlatısının önemli ancak hakkında en az konuşulan, araştırılan, incelenen boyutlarından birini oluşturur. Bu çalışma az konuşulan, az değinilen bu boşluğu doldurması açısından kıymetli bir eserdir. Özellikle ikinci ve üçüncü bölümde romanlar üzerine derinlemesine okumalar eserin değerini attırmaktadır.

KAYNAKÇA

Gür, Murat (2019). *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik*, İstanbul: Kesit Yayınları.

TÜRK BİLİMKURGU
EDEBİYATI
VE ARKETİPLER
DR. VELİ UĞUR

ZEYNÎ EFENDİ'NİN
ENVÂRÜ'L HÜDÂ'SI
ÜZERİNE
DİL İNCELEMESİ

MURTADHA S. NAJMUlDEEN

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı
Halit Ziya Hikâyeciliğinde
Renklerin Dili

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

